

autorovou projekciou reality – a to takej, akú si predstavoval a akú chcel mať. V rekapitulujúcom článku z roku 1991 Čepan svoje kritické hodnotenie Vajanského zhrnul nasledovne: „Klady jeho činnosti sú mnohé, trvalé a nediskutabilné. Zápor je najmä jeden, ale neodpušťaťelný: zamedzil kritickému prehodnoteniu romantickej tradície. Dôsledky tohto činu infiltrujú slovenské myslenie ďaleko do budúcnosti. Najmä jeho pričinením sa motív ‚rozhrania‘ stal trvalým, či až osudovým anachronizmom v sémantickom geste, ktoré chce zmenu základov nahradiť zmenou fasády.“¹⁶

Čepanova vedecká metóda a pohľad na Vajanského výrazne obohatili a následne inšpirovali modernú literárnohistorickú interpretáciu slovenského realizmu; jeho zistenia v mnohom ovplyvnili pohľad jeho i nasledujúcej generácie literárnych vedcov na dané obdobie i na Vajanského ako na výraznú polemickú osobnosť slovenského literárneho života konca 19. a začiatku 20. storočia.

Reflexia Čepanovho výskumu u Joanny Goszczyńskiej

IRENA MALEC, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Výskum slovenskej literatúry, súčasnej, ako aj staršej bol predmetom bádania viacerých poľských slavistov (Bobek, Magnuszewski, Kolbuszewski, Iwaniczkowa a i.). Poľskí literárni historici reflektovali vo svojich prácach domáci výskum slovenskej literárnej vedy, poukazovali na možnosti novej interpretácie známych diel slovenskej literatúry a prispievali k objasňovaniu jej nepreskúmaných javov, diel a autorov.

V tejto tradícii pokračuje aj slavistka z Varšavskej univerzity Joanna Goszczyńska. V štúdiu *Mysł mesjanistyczna w literaturze słowackiej* (1997) a v knihe *Mit Janosika w folklorze i literaturze słowackiej XIX wieku* (2001) Goszczyńska reaguje o. i. na Čepanov výskum slovenského romantizmu a zvlášť mesianizmu.

Interpretujúc Hodžovu *Matoru* autorka objavuje novú, skrytú tvár slovenskej romantickej poézie, nachádza priame nadväznosti na dobovú európsku tvorbu. Jej odvážna interpretácia ostáva však stále ojedinelou v kontexte slovenských literárnohistorických výskumov.

Oproti tomu staršia Goszczyńskiej štúdia: *Mysł mesjanistyczna w literaturze słowackiej* sa stala predmetom viacerých diskusií a podnetom na úvahy o potrebe prehodnotenia doterajšieho prístupu k problematike slovenského mesianizmu. Reagujúc na Čepanovu štúdiu *Rázdelia romantizmu* (Slovenské pohľady, roč. 40, 1993, č. 1, s. 73), autorka vychádza z výskumu poľského mesianizmu, zvlášť z diela *Filozofia i mesjanizm* (1970) Andrzeja Walického.

Kritika poľskej slavistky je namierená v prvom rade voči dvojiciam protikladov, ktoré Oskár Čepan označil, ako určujúce pre typológiu slovenskej romantickej literatúry.

¹⁶ ČEPAN, Oskár: Vajanského sémantické gesto. In: *Tvorba*, roč. I. (X.), 1991, č. 8, s. 15.

Týka sa to predovšetkým protikladných prívlastkov: národný – mesianistický, aktívny – pasívny, slovenský – slovanský. Goszczyńska tvrdí, že tieto dvojice boli prínosné najmä pre odhalenie nejednotnej, ruptúrnej tváre slovenskej romantickej literatúry. Nemožno ich však používať na vymedzovanie charakteru mesianistickej tvorby.

Vyčíta Čepanovi zavedenie pomenovaní romantizmus národný a romantizmus mesianistický, ktorými pomenoval dve vetvy slovenskej romantickej tvorby: oficiálnu a neoficiálnu. Goszczyńska hovorí, že opozícia národný – mesianistický, ako ju stanovil Čepan, spochybňuje skutočnosť, že problém národa bol aj neodlúčiteľnou vnútornou súčasťou mesianizmu.

S týmto rozdelením priamo súvisí ďalšia opozícia: národný – slovanský. Ako národná je v Čepanovom systéme a priori označovaná literatúra nemesianistická. Prídavné meno slovanský sa zase stalo jednou zo základných vlastností určujúcich charakter slovenskej mesianistickej tvorby. Pravdou je, že slovanský mesianizmus kládol väčší dôraz na Slovanstvo, ako napr. poľský, ale treba súhlasiť s Goszczyńskou, že celkovo pre slovanské národy a ich literatúru bol v 19. storočí príznačný slovanský patriotizmus, ktorému bola podriadená národnostná príslušnosť.

Z hľadiska súčasnej reflexie slovenského mesianizmu sú zaujímavé dvojice aktívny – pasívny, pragmatický – mystický. Pragmatické, aktívne odvetvie slovenského romantického hnutia je podľa tejto teórie postavené proti pasívnemu, mystickému, mesianistickému. Podľa všeobecnej mienky stále pretrváva vnímanie mesianizmu predovšetkým ako pasívneho trpiteľstva a nečinného očakávania na záchranu. Walický a s ním aj Goszczyńska však hovoria, že mesianizmus mal vo svojom programe zahrnutú aj istú aktivitu, priam „apoteózu činu“ a praktickosť¹. Znamená to, že neodlúčiteľnými znakmi mesianistickej tvorby boli zároveň pasivita, tak aj čin, národnosť, ako aj slovanskosť. Prikladom toho môže byť napr. tvorba M. M. Hodžu, zvlášť jeho *Matora*, ako aj niektoré skladby S. B. Hroboňa, čiže autorov, ktorí sú považovaní za emblematických zástupcov pasívneho slovenského mesianizmu. V štúdiu *Romantický mesianizmus a S. B. Hroboň* z r. 1973 však aj O. Čepan videl v Hroboňovej tvorbe „titanskú vôľu/chuť konat“². Neskôr sa však vrátil k opozícii mesianistický – revolučný, ktorá sa stala záväznou pre určovanie povahy slovenskej pragmatickej a mesianistickej poézie.

Striktné vymedzovanie príznačných čít jednotlivých línií slovenskej romantickej literatúry by malo skôr nahradiť poukázanie na zmeny a premeny Čepanom stanovených opozičných vlastností v jednotlivých štádiách vývinu na osi duch / predmetnosť.

Ďalší problém, ktorého sa Goszczyńska dotýka, súvisí s nedostatočným a nepresným terminologickým vymedzením pojmu mesianizmus v slovenskej literárnej histórii. S ním, podľa autorky, bezprostredne súvisí aj určovanie obdobia časového trvania slovenskej mesianistickej tvorby.

Čepan v štúdiu *Premeny ducha a predmetnosti v slovenskom romantizme* z r. 1974 hovorí, že mesianizmus „vznikol z podstaty samého romantizmu ako jeho napôvodnejšia

¹ WALICKI, A.: *Filozofia i mesjanizm*. Warszawa, 1970, s. 21.

² ČEPAN, O.: *Romantický mesianizmus a Samo B. Hroboň*. In: *K problematike slovenského mesianizmu*. Martin, 1973, s. 115 – 116.

(...) konkretizácia“³ a že „nezodpovedá skutočnosti vžitý názor, že mesianizmus je výlučne pasívny plod porevolučného obdobia, depresii a sklamaní z problematických výsledkov účasti tejto generácie na kolbišti národov monarchie v rokoch 1848 – 1849“.⁴ Podľa Čepana „na začiatku tohto obdobia [t.j. mesianizmu, pozn. I. M.] je odchod Alexandra B. Vrchovského (...) na právnické štúdiá do Viedne (jeseň 1831) a príchod o čosi mladšieho Ľudovíta Štúra na lýceum do Bratislavy (1829)“.⁵

Goszczyńska, oproti Čepanovi, skrakuje obdobie trvania slovenského mesianizmu iba na päťdesiate a šesťdesiate roky 19. storočia. V súlade s teóriou A. Walického tvrdí, že až po roku 1848 vznikla priam modelová situácia, v ktorej mohli vzniknúť „milenarioisticko-mesianistické nálady“.⁶ „Rok 1848 možno vnímať, ako historickú katastrofu, ktorá spôsobila frustrácie, utrpenie, poníženie a odhalila vzdialenosť medzi veľkými nádejami a malými prostriedkami na ich realizáciu“.⁷ Až vtedy sa spojila idea „viery v dejinnú misiu národa, resp. slovanstva ako celku (...) s očakávaním na príchod Božieho Kráľovstva a veľkú premenu“.⁸ Preto v tvorbe z tridsiatych a štyridsiatych rokov 19. storočia Goszczyńska nenachádza mesianistické prejavy v konkrétnych literárnych textoch.

V súvislosti s časovým vymedzením trvania slovenského mesianizmu Goszczyńska upozorňuje na dobový problém viery v osobitné poslanie národa, v dejinnú, či dejinotvornú misiu, ktorú národ má splniť. Táto viera bola v romantizme veľmi populárna a, ako hovorí autorka, často býva neprávom stotožňovaná s mesianizmom.

Ďalší výskum slovenského literárneho romantizmu by mal zohľadniť túto Goszczyńskiej pripomienku, pretože viera v mimoriadnu misiu národa bola veľmi intenzívna v každom vývinovom období slovenskej romantickej literatúry. Možno, táto cesta prispieje aj k presnejšiemu terminologickému vymedzeniu slovenského mesianizmu. Čepanova definícia z r. 1973, že ide o „ideovo-estetický názor, ktorý jednotaj uprednostňuje abstraktné limitno-univerzálne črty romantického svetonázoru pred jeho konkrétno-historickými determinantmi a spoločenskou praxou“⁹, sa na pozadí Goszczyńskiej úvah javí ako výstižná iba pre pasívnu líniu romantickej tvorby, nie však pre celú mesianistickú literatúru.

Goszczyńskiej kritiku Čepanom stanovených opozícií treba uznať za opodstatnenú. Je zjavné, že v žiadnom type slovenskej romantickej tvorby nevystupujú v čistej podobe, skôr možno hovoriť o prevahe niektorých z nich. Čepanovo striktné vymedzenie vyplývalo pravdepodobne z potreby prehodnotiť, pomenovať a výraznejšie diferencovať skú-

³ ČEPAN, O.: Premeny „ducha a predmetnosti“ v slovenskom romantizme. In: *Litteraria XVI*, Bratislava, 1974, s. 154.

⁴ Ref. 3, s. 118.

⁵ Ref. 3, s. 118.

⁶ WALICKI, A.: Millenaryzm i mesjanizm religijny a romantyczny mesjanizm polski. In: *Między filozofią, religią a polityką*. Warszawa, 1983, s. 23.

⁷ Ref. 6, s. 23.

⁸ GOSZCZYŃSKA, J.: Mysł mesjanistyczna w literaturze słowackiej. In: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*. Wrocław, 1997, s. 68.

⁹ ČEPAN, O.: Romantický mesianizmus a Samo B. Hroboň. In: *K problematike slovenského romantizmu*. Martin, 1973, s. 115 – 116.

maný materiál, a týmto pripraviť pôdu pre ďalší výskum. Preto opozičné dvojice by sme mali vnímať ako nadpisy nad Čepanovými hĺbkovými sondami do problematiky slovenskej romantickej literatúry, nie ako jej charakteristické znaky.

Treba však zdôrazniť, že Goszczyńskiej polemika je opodstatnená iba v súvislosti s Čepanovou štúdiou *Rázdelia romantizmu* z r. 1993. Vo svojich starších štúdiách zo sedemdesiatych rokov (*Romantizmus a mesianizmus*, *Slavica Slovaca*, roč. 7, 1972; *Romantický duch a romantická predmetnosť*, *Slovenská literatúra*, roč. 20, 1973; *Premeny „ducha a predmetnosti“ v slovenskom romantizme*, *Litteraria XVI*, 1974; *Ideové rozpory slovenského romantizmu*, *Slávia*, roč. 48, 1979, a i.) Čepan nepoužíva také striktné vymedzenia a nedelí romantickú literatúru na národnú a mesianistickú. Hovorí skôr o pragmatickej a mesianistickej vetve a o ich vzájomnom ovplyvňovaní a preskupovaní. Goszczyńska však vo svojej štúdií *Mysł mesjanistyczna w literaturze słowackiej* nereflektuje skoršie Čepanove práce.

Pokiaľ ide o časové určenie mesianizmu, Čepan sa vo svojich štúdiách sústreďuje predovšetkým na výskum príchodu mesianistických myšlienok na Slovensko a na ich vývin na osi duch / predmetnosť. Načrtáva dobový spor o filozofiu vedenia a videnia, a na jej pozadí tvorí typológiu slovenskej romantickej tvorby. Goszczyńska hľadá konkrétne prejavy mesianizmu v básnických textoch. Z toho vyplýva rozdielnosť v časovom vymedzovaní mesianizmu, ktorý sa začal vyvíjať v tridsiatych rokoch, ako to dokázal Čepan, ale významné básnické mesianistické skladby vznikli až po roku 1848.

Goszczyńskiej pohľad na výskum slovenského mesianizmu cez prizmu poľských literárno-historických výskumov je prínosný pre uvedomenie si potreby prehodnotiť niektoré zaužívané názory na slovenskú romantickú literatúru, zvlášť na jej stále zahalenú mesianistickú tvár.

Nové definovanie charakteru mesianistickej tvorby však bude možné iba vďaka minucióznym analýzám podmienok a peripetií vývinu romantického ducha a predmetnosti, ktoré nám vo svojich prácach zanechal Oskár Čepan.